

УКРАЇНСЬКИЙ ПАСТИР КУЛЬТУРИ І НАУКИ

*Прийшов пастух, спечалений навів,
Писати правду про безсмертні душі.*
Дмитро Павличко, Пастух.

*Я для того й народився і для того
прийшов у світ, щоб засвідчити істину.*
Євангеліє від Івана, 19, 37.

Микола Жулинський
доктор філол. наук,
професор,
академік НАН України,
директор Інституту літератури
ім. Т.Г. Шевченка НАН України,
м. Київ

Читав я мозаїчний цикл-поему «Фрагменти з епосу» *Йосипа Збіглея* — земляка Миколи Мушинки — і уявляв зображену ним нечутну, спокійну і горду ходу «із сторіччя у сторіччя» русинів:

**Хто вони, русини?
Люди гір і клинів-долин.
Люди потоків сріблястих,
Зачаровані блакиттю неба.**

Йдуть предковичні русини-українці Карпатами «крізь простір і час, крізь метушню і суєту ідей», а попереду два Олександрі — *Духнович* і *Павлович* з букварем та віршами і славетний корифей *Адольф Добрянський*. У передніх рядах, вірніше, на чільному місці, вирізняється й колоритна постать недовсяяжного для повного вираження огрому його «трудів і днів» *Миколи Мушинки*. Ступає цей «загорнутий» в сріблясту сивину, завжди привітно усміхнений народний будитель поважно, радіючи, що за ним «спокійно, гордо, тихо» йдуть його русини:

**Простоволосі. І в капелюхах.
В гунях, чугах, кабанях,
в кожухах і кожушанках.
У дрелихових ногавицях
і в ногавицях з повсті,
босоніж і в парадних
чи поношених постолах.**

І сам він, охоронець їхньої родової пам'яті, матеріальної і духовної культури, зовні нічим від них не відрізняється. На голові баранкова шапка, на ногах постолі-бочкори, на плечах дідова чуга, батькові сукенні штани-холошні, підперезані шкіряним опришківським поясом, а з-під камізьельки-брушляка «визирає» біла вишита сорочка. Здавалось, ось він, овечий пастух Бача-заклинатель, підніме свій сукуватий пастуший костур-гирлигу і виплеканий ним, затаєним від партійних функціонерів і спецслужб, *Миколаєм Ковалівим*, фольклорний гурт «Курівчанин» піднесе ген до смерекових вершин спів: «*Я русин бив, єсьм і буду*».

Скільки їх, русинів-українців, оживили-відродили свою національну пам'ять, базовану на народних піснях, обрядових святах, на переказах і легендах, завдяки сміливій ентузіастичній енергії вчителів місцевої української школи *Марії* та *Івана Поповців*, яких окрилив своєю самовідданою творчою участю у фольклорній групі «Курівчанин» пастух колгоспу рідного села Курів *Миколай Ковалів-Мушинка*.

Микола Мушинка

Кілька поколінь русинів-українців пройшли цю своєрідну мистецьку школу національного виховання, в якій чи не чверть століття воскресав з особливою душевною насолодою традиційну народну культуру автор перших своїх фольклористичних праць «Замовляння і календарна обрядовість села Курів» та «Сімейно-побутові обряди с. Курів».

І коли цей колгоспний пастух, після того, як зажене худобу в кошару, напоїть, нагодує її, особливо бугая і надійного сторожа-собаку, сам повечеряє і на коні з'явиться біля школи в рідному селі, яким веселим сміхом, пісенним сполохом і дотепним жартом заяскравіє гурт курівської інтелігенції. І далеко не всі односільчани знали, яка лиха доля загнала відомого фольклориста-професіонала з дипломами доктора філософії і кандидата філологічних наук на добрих п'ять років у гори опікуватися артільними ялівками і телятами. Змушений був недавній університетський професор після однорічного безробіття відгукнутися восени 1973 року на розпачливий заклик керівника сільськогосподарської артілі: «Чесні газдове! Пригостеся за пастирів! Яловину треба на пашу виганяти, а пастира ніт!»

Знайшовся пастир для 150-голової череди «завдяки» компартійному керівництву та органам таємної безпеки (ШТБ) Чехословаччини, які звільнили професора Пряшівського університету з роботи за те, що він, спілкуючись із «найтемнішими силами антирадянської української еміграції», шкодить «дружньому Радянському Союзу» і підриває «основи соціалістичного суспільства». Державна безпека Чехословаччини довела, що праці Миколи Мушинки, які з'являлися друком на Заході, «є на межі карної діяльності», тому про наукову та педагогічну роботи вже й не йшлося. Було заборонено не тільки друкуватися, але й займати будь-яку посаду, пов'язану зі спілкуванням із людьми. Залишилося найбільш авторитетному дослідникові фольклору українців Пряшівщини спілкуватися переважно з худобою — цілодобово, щодня,

без вихідних. Що ж, і в цих украї несприятливих для наукової діяльності умовах цей колишній, за висловом помічного пастуха Яра, «директор над вишитками директорами» вхитрявся писати наукові статті й друкувати. Під час випасання корів, навіть у пору зливних дощів і холодних вітрів, Микола Мушинка, заснувши книжку в поліетиленовий кульок, читав. Обладнав у пастушій колибі робочу кімнату, в якій вихоплював якусь годинку-другу із цілодобового сторожування для наукової праці. Там, у колибі та на полонині, приймав гостей — друзів-курівчан, вчених, студентів-етнографів, журналістів, навіть відвідувачів із України, Канади, Польщі, США. І, звісно ж, пильно уважних до життя і діяльності дисидента працівників органів безпеки Чехословаччини.

Правда, органи радянського КДБ також не залишали без контролю особу аспіранта кафедри фольклору та етнографії Празького університету, який прибув на трирічне стажування до Києва (1964—1966 рр.) і був зарахований до аспірантури Київського державного університету імені Тараса Шевченка. За ним в Україні здійснювався постійний контроль, чи не щоденний нагляд. Прізвище Мушинки було внесено до «чорного списку» авторів, яких заборонено друкувати, цитувати, згадувати в публікаціях.

У творчій біографії Миколи Мушинки київський період займає особливе місце. І ще виразно не осмислене. Адже допитливий, чутливий до сприйняття нових літературних і культурно-мистецьких явищ аспірант доволі швидко вжився в духовну атмосферу громадсько-літературного руху «шістдесятників». Приятелювання та спілкування з українськими дисидентами *Іваном Світличним, Іваном Гончарем, Іваном Дзюбою, Лесем Танюком, Вячеславом Чорноволом, Михайлом і Богданом Горинями, Борисом Антоненком-Давидовичем, Григорієм Кочуром* та рядом інших поетів, письменників, художників, істориків літератури, театральних діячів стимулювало процес національного самоусвідомлення та самоідентифікації, відкривало перед молодим ученим нові шляхи розвитку національної літератури і мистецтва, зародження і розвій нових форм і стилів, багато в чому орієнтованих на естетичні традиції та новітні художні явища на Заході.

Микола Мушинка не тільки все це спрагло сприймав і всотував у себе, але намагався, дивуючи, мабуть, і самого себе безоглядною сміливістю, перевозити-передавати самвидавну літературу до Чехословаччини та далі в Європу. Користуючись тим, що в аспіранта радянського вузу був службовий паспорт і тому його багаж не підлягав обов'язковій перевірці, через радянсько-чехословацький кордон переходили матеріали українського «самвидаву»: поезії *В. Симоненка, І. Драча, Д. Павличка, Ліни Костенко, В. Голубородька, І. Калиця, статті І. Дзюби та І. Світличного*, а в Україну — чеські й словацькі газети і журнали, різного роду література так званого «реформаторського» змісту. Звісно, Мушинка привозив до України найновіші випуски україномовної преси Чехословаччини — журнали і газети «Дукля», «Нове

Обкладинки трьох видань праці М. Мушинки «Музей визвольної боротьби України і доля його фондів»: мельбурнське, празьке та київське

життя», «Дружно вперед», «Веселка», твори *Б.І. Антонича, О. Олеса, В. Гренджі-Донського*.

Терпіння КДБ УРСР нарешті урвалося. Коли Микола Мушинка замірився перевезти за кордон рукопис праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», у Чопі його схопили радянські кадебісти, які діяли під личиною бригади митників, і після тривалих допитів-вимордовувань, настирних погрожувань та умовлянь співпрацювати з органами передали його в руки вже чехословацьких органів безпеки. Ті також почали залякувати, а потім заманювати в пастку співпраці з ними в ім'я викриття антирадянської діяльності українських націоналістів, але Микола Мушинка розчарував празькі органи безпеки своїм упертим небажанням викривати ворогів соціалістичного ладу. В результаті крайком компартії в Кошицях змушений був карати свого члена дисциплінарно – по партійній лінії.

Суспільна атмосфера країни була наповнена озонем демократизації. На порозі Європи зримо поставала «Празька весна» і партійні органи Чехословаччини не наважувалися вже на жорсткіші репресії щодо інакомислячих. Тому щодо непокороженого Миколи Мушинки обмежилися лише доганою і «суворим попередженням», втішені визнанням ним своїх помилок і «чистосердечним признанням». А молодому науковцю вкрай необхідно було, користуючись демократичним піднесенням у країні, оприлюднити результати своєї наукової діяльності захистом завершеної дисертації на тему «Володимир Гнатюк – дослідник фольклору Закарпаття та його зв'язки з чехами й словаками».

Ця історіографічна праця про видатного вченого-фольклориста була «вирощена» на віднайденних Ми-

колою Мушинкою в архівах Києва, Львова, Москви та в приватних архівах невідомих матеріалах із творчої спадщини *Володимира Гнатюка*. Не дивно, що захист кандидатської дисертації в Карловому університеті в жовтні 1967 р. виявився успішним. У науково-дослідницькій праці вченого значиме місце займає пошук меморіальних матеріалів, матеріальних свідчень про особу, його оточення, добу. Так, досліджуючи життєву долю і наукову діяльність Володимира Гнатюка, Микола Мушинка виявив велику кількість оригінальних документів, фотографій, меморіальних речей, які забезпечили створення повноцінного меморіального музею видатного вченого-фольклориста в його рідному селі Велеснів на Тернопільщині.

Здавалося б, життя розгортається на просторі науки надійно і перспективно. Ось і новий виток фахового визнання: звання доктора філософії, яке надав Миколі Мушинці філософський факультет університету ім. Шафарика в Пряшеві за цикл праць, присвячених історії фольклористики українців Пряшівщини. І робота за фахом у Дослідному кабінеті україністики Університету ім. Шафарика. Саме в цій установі Микола Мушинка проявив притаманний йому дар організатора науки, координатора наукових досліджень. Слава Богу, в Чехословаччині відмінили цензуру, відкрився доступ до видань, що з'являлися за кордоном і безперешкодно потрапляли до країни. Секретар Дослідного інституту доктор Мушинка розгорнув співпрацю з українознавчими науково-дослідними, навчальними і культурними центрами Західної Європи, США, Канади і України передусім шляхом обміну друківаними виданнями – монографіями, збірниками, журналами, енциклопедіями, довідниками. За кілька років кабінет накопичив тисячі різ-

¹Микола Мушинка. Мій життєпис. У кн.: Микола Мушинка. Колеса крутяться. Біобібліографія Миколи Мушинки. Спогади. Кн. 1. Фондація «Карпати», Пряшів, 1998. С. 127.

них видань, які засвідчили наявність величезного масиву світової україністики. Звісно, це окрилювало Мушинку і наводило на думку про об'єднання українознавців усього світу задля обміну науковими ідеями, працями, досвідом та координації науково-дослідної діяльності. То ж закономірно, що енергійний, творчо плодовитий вчений-фольклорист висловив ідею про скликання в Пряшеві міжнародного наукового семінару, на якому було обрано підготовчий комітет Міжнародної асоціації україністів. Орієнтир був на Міжнародний з'їзд славістів, запланований на серпень 1908 року в Празі, на якому передбачалося організаційно оформити створення Міжнародної асоціації україністів.

Микола Мушинка і *Орест Зілинський* організували в Празі під час з'їзду славістів збори україністів, але члени української радянської делегації *В. Русанівський* і *Г. Вервес* відмовилися підтримати пропозицію про створення Міжнародної асоціації україністів: не було погоджено з партійними верхами в Києві, і не тільки в Києві, але й у Москві. Та зерно вже проростало, україністи Заходу не збиралися чекати, доки вчені радянської України зголосяться ввійти до Міжнародної асоціації україністів. Проте цей процес єднання україністів світу загальмувала радянська окупація Чехословаччини в серпні 1968 року. Спотворене гримасами комуністичного деспотизму обличчя соціалізму країн так званої «народної демократії» намагалися вберегти від остаточного обезличення тоталітарно-репресивним нівелюванням ті борці за свободу і демократію, які підписали маніфест «2000 слів» і які повели за собою тисячі й тисячі інших патріотів.

Микола Мушинка був серед тих, хто активно протестував проти радянської агресії і хто підтримав маніфест «2000 слів». Знав, що серйозно ризикує — може втратити улюблену роботу, спрямовану на сис-

тематичне дослідження українського фольклору на Пряшівщині. А успіхи на цій ниві вражали і захоплювали. Антологія фольклору українців Чехословаччини «3 глибини віків», яка з'явилася друком у 1967 р., містила понад 300 пісень, 13 замовлянь, описи обрядів, 370 прислів'їв, 150 загадок, 40 казок, легенд, анекдотів та переказів. Автор антології Микола Мушинка обійшов десятки українських сіл Пряшівщини, зустрівся із сотнями людей, зібрав цей огром зразків народної культури із 112 українських сіл. А ще раніше, в 1963 році, Микола Мушинка, співпрацюючи з Музеєм української культури в Свиднику, видав перший науковий збірник «3 українського фольклору Східної Словаччини», яким учений започаткував систематичну науково-дослідну працю цього музею і його видавничу діяльність.

«Науковий збірник Музею української культури у Свиднику», який з'явився завдяки ініціативі Миколи Мушинки і за його редакцією в 1965 році, відкрив широку дорогу для систематичної фольклорно-етнографічної і культурно-освітньої діяльності, результати якої тепер почали оприлюднюватися, вводитися в науковий обіг, осмислюватися, узагальнюватися. Один за одним з'являються томи «Наукового збірника», деякі в кількох книгах, формується рік за роком спеціальна бібліотечна серія цих наукових видань українців Чехословаччини. І в цьому величезна заслуга Миколи Мушинки, який сам натхненно і самовіддано працював у фольклористичних експедиціях і залучав до цієї праці вчених — не лише українців, але славістів чехів, словаків, поляків, колег із Канади, США та інших країн.

Це ж треба мати такий талант, такі організаційні здібності, велике терпіння, наполегливість і переконання, щоб привернути увагу фольклористів, етнографів, мистецтвознавців, взагалі славістів не тільки України, Чехословаччини, тодішньої Югославії, ра-

М. Мушинка — пастух. 1976 р.

дьянської України, але й Канади та США до історичної долі русинів-українців, до народної культури українців, поселених в ареалі Карпат та Балкан, до українців у різних країнах світу. Українського вченого тривожила не тільки доля українців в СРСР, де комуністичний режим упокорював русифікацією, політичним терором та репресіями національний дух, поривання до свободи і демократії, але й майбутнє українського етносу в Чехословаччині й Польщі, Румунії та Югославії... Протягом 1968 року Микола Мушинка друкує на сторінках журналу «Дружно вперед» цикл статей «За українцями по глобусі». Особливо промовистою була остання 12-та підсумкова стаття, в якій Мушинка наводить сумну статистику, яка засвідчила, що в жодній республіці Союзу РСР на той час у республіках Союзу, крім України, не виходило жодного часопису українською мовою, тоді як у 16-и країнах Заходу друкувалося 330 українських газет і журналів.

Ім'я Мушинки-фольклориста, етнографа, літературознавця, славіста завдяки публікаціям його книг і статей в Україні, Польщі, Югославії, Канаді, США та в інших країнах, особливо щотижневим виступам на радіо «Свобода», відвідуванню українських центрів у Франції, США та Канаді стало надзвичайно популярним і авторитетним. За тривалий період відсторонення його від наукової діяльності, а саме від 1972 до 1990 р. Мушинка «опублікував на Заході п'ять книжок та

понад 150 наукових розвідок, науково-популярних статей та рецензій»¹. На особливе відзначення заслуговують його праці, які з'явилися друком за кордоном: альбом «Екслібриси українських шістдесятників» (Банд-Брук, 1972), «Володимир Гнатюк і Закарпаття» (Париж, 1975), «Орест Жилінський, вчений з душею поета» (Банд-Брук, 1983), «Народна культура південних лемків» (Нью-Йорк, 1987), «Життя і справа Володимира Гнатюка» (Париж, 1988).

Після звільнення артільного пастиря від опіки над стадом корів горизонти його спілкування зі світом не звужилися. Микола Мушинка змушений був працювати кочегаром у будинкоуправлінні міста Пряшева. Правда, він два роки поспіль поєднував дві посади: влітку – пастух, узимку – кочегар, а з осені 1976 року до травня 1990 р. – тільки кочегар із обслуговування газових котлів. З'явилися великі (завдяки літнім відпусткам, часто тривалим і неоплачуваним) можливості для ученого-кочегара подорожувати, а головне, здійснювати фольклорно-етнографічні експедиції. Внаслідок цих виїздів-екскурсій з'явилася праця «Фольклор русинів Войводини», серія публікацій у часописі Югославії «Нова думка», ряд фольклорних досліджень, присвячених культурі українців у Румунії, лемків-українців у Польщі...

А скільки забутих і призабутих імен українських письменників, учених, художників, музикантів, театралів, громадських і політичних діячів відродив Микола

М. Мушинка (перший праворуч) з членами фольклорного колективу «Курівчанин», 1976 р.

Людмила Красицька, Президент Фонду Т. Шевченка (правнучка поета), вручає Премію фонду Т. Шевченка М. Мушинці та С. Ільченку. Канів, 2014 р.

Мушинка! Це особлива і значима сторінка його науково-дослідної діяльності. Більшість цих розвідок є повноцінними науковими дослідженнями життя і діяльності визначних українців: *Володимира Гнатюка, Михайла Врабеля, Філарета Колесси, Івана Панькевича, Флоріана Заплетала, Франтішека Тішого, Франтішека Главачка, Юрка Колинчака, Яна Онушка, Йосифа Маркова, Володимира Лівовицького, Володимира Січинського, Івана Зілинського, Михайла Качалуби, Симона Наріжного, Ореста Зілинського, Івана Мацінського, Станіслава Дністрянського, Володимира Любовицького, Івана Кулеця, Степана Ключурака*. (До речі, про Ключурака – колишнього міністра господарства та збройних сил Карпатської України, який майже тринадцять років провів у Воркуті в концтаборі, – Мушинка написав книгу «Лицар волі», відредагував перший том його спогадів «До волі»)...

Із особливою гордістю вчений згадує про віднайдення ним рукопису праці *Івана Голубовського* «Розмахом могутніх крил», у якій висвітлено життя і творчу долю талановитого українського художника *Олекси Новаківського*. Згодом Микола Мушинка натрапить на слід 53-х картин, малюнків, ескізів художника, які з великим успіхом нещодавно експонувалися в музеях України.

У Мушинки є особливий дар відчувати, передбачати шляхи до віднайдення цінних рукописів, раритетних манускриптів, малярських творів, мистецьких

колекцій... Це підтверджує розшук ним невідомих творів Олекси Новаківського, 140 картин українського художника *Івана Кулеця*, унікальних 500 негативів дерев'яних церков та інших етнографічних пам'яток Закарпаття та Пряшівщини *Флоріана Заплетала*, листів видатного українського географа *Степана Рудницького* та згаданих уже архівних матеріалів *Володимира Гнатюка*...

У 2012 році вчений продовжує здійснювати публікацію зібраних ним архівних матеріалів під рубрикою «Документи свідчать... З архіву М. Мушинки», бо ще раніше він систематично оприлюднював свої знахідки з історії культури, літератури і мистецтва під рубрикою «З літопису культури».

Навіть найсміливіша уява не здатна охопити весь той обшир наукових зацікавлень, пошукових пристрастей і творчих залюблень пастиря української культури і науки. Хто він, цей непогамовно жадібний до творчої праці вчений і письменник, ненаситний у своїй жертвній любові до рідних русинів, карпаторосів, передусім до тих українців, що проживають в 250-и селах південно-східної Словаччини? Хай значна частина земляків-русинів зголосилася до словацької національності, але зберігають таки у піснях, обрядах, звичаєвій культурі своє, лемківське, українське – свою мову, своє глибинне національне *я*. І велична місія академіка Національної академії наук

Делегація Асоціації українців Словаччини на 8-му конгресі Міжнародної асоціації українців у Києві.
М. Сополіга, М. Мушинка, Л. Белей, Л. Бабота, М. Чижмар, В. Юричко

Учасники святкування 80-ліття М. Мушинки:
(ліворуч) А. Волощук, М. Жулинський, М. Мушинка,
І. Небесник, Н. Ребрик; біля картин — Олесь Мушинка.
Ужгород, 25 лютого 2016 р.

України Миколи Мушинки полягає в тому, щоб прятувати цю органічну частинку українського етносу, передусім описати кожне зникле або зникаюче русинське село, зберегти багатющий народний мелос, духовні й матеріальні свідчення і зразки народної культури, вияснити затемнені глухими віками іс-

торичні перевали, що їх долали в пориванні не загубитися серед інших народів, відродитися й утвердитися єдинокровні русини-українці, донести світові унікальну фольклорно-етнографічну спадщину рідної Пряшівщини і всього історичного Закарпаття. І чи не головне: переконати своїх русинів у тому, що вони — органічна гілка великого українського етносу, культурно багатюща, духовно повноцінна, гідна вселюдської поваги і захоплення.

Саме для цього й народжує Господь таких жертвоних пастирів, які наперекір нещасливим обставинам особистого життя, всупереч заборонам, ізоляціям, приниженням, компрометаціям непоступливо і твердо торували і торують свій шлях у переконанні, що він єдино вірний, бо веде до свого роду, до рідного народу, служити якому — висока честь і велична національна місія.

То ж хай триває ще багато літ життя духовного пастиря свого народу, який «виростав із пастуха» і якому судилося долею, за образним висловом *Дмитра Павличка*, «писати правду про безсмертні душі»:

**Благословенне будь його життя,
Розірване і зцілене, як рана. ■**